

ROBERT FOLEY: Lidé před člověkem

Nakladatelství Argo, Praha 1998, 256 stran, náklad 1500 výtisků, 298 Kč

KONRÁD LORENZ: Základy etologie

Academia, Praha 1993, 254 stran, náklad neuveden, 175 Kč

DIERK FRANCK: Etologie

Vydavatelství Karolinum, Praha 1996, 324 stran, náklad a cena neuvedeny

LYALL WATSON: Temné síly přírody

Nakladatelství Fontána, Olomouc 1996, 272 stran, náklad a cena neuvedeny

JOHN BROCKMAN, KATINKA MATSONOVÁ: Jak se věci mají. Průvodce myšlenkami moderní vědy

Nakladatelství Archa, Bratislava 1996, 246 stran, náklad a cena neuvedeny

*Veliký záhon pivoňek zářil v horkém slunci a docela v zadu ve větvích vysokých topolů krákalý vrány, rozplývá se ve svém romantickém popisu populární spisovatel James Herriot na 17. straně své knihy *To by se zvěrolékaři stát nemělo* (Svoboda, Praha 1991). Přesněji řečeno se rozplývá překladatelka, neboť v Herriotově originále krákalý havraní, a to na jilmu.¹⁾ Herriotova knížka je beletrie, čistě oddechová věc, a tak je záměna uvedených tvorů v podstatě nedůležitá.²⁾ Navíc Eva Marxová knížku přeložila výtečně.*

Kompetentní (?) lektor

Populárněvědecká literatura je ovšem něco docela jiného než beletrie. Dlouhá série „polistopadových“ překladů je hmatatelným důkazem toho, že si to z překladatelů v podstatě nikdo neuvědomuje. Podivnější je fakt, že to neberou v úvahu ani redaktoři. Největším překvapením však pro mě bylo zjištění, že jedna z nejnovějších přírodovědných knih *Lidé před člověkem* od Roberta Foleyho údajně prošla lektorským posouzením (Jan Vesták). Přesto pěkně ilustruje řadu omylů, které jsou mezi překladateli obecně oblíbené.

Pokud je citován titul, který již byl poctěn českým překladem, je překladatel *povinen* uvést jeho český název (totéž se samozřejmě týká citátů). Možná není lehké zjistit název titulu vydaného v nějakém polozapomenutém nakladatelství. *Stopařův průvodce po galaxii* od Douglase Adamse je ale tak notoricky známá kniha, že nechápu, proč se z ní ve Foleyem stalo *Autostopem po galaxii* (s. 33). O Darwinově *Výrazu emocí u člověka a u zvířat* (na s. 52 jako *Vyjadřování emocí*) nemluvě (totéž se týká názvů kapitol z Darwinova *O vzniku druhů* na s. 39 a 40).

Na s. 170 je silně zavádějící překlep. Foley cituje Dawkinsův příklad jednostupňové selekce, ilustrovaný otázkou, s jakou pravděpodobností by opice náhodně bušící do psacího stroje napsala napoprvé frázi z Hamleta o délce 28 znaků (je to $1/27^{28}$ – počítáno s abecedou o 27 znacích – což nedává šanci 1 ku 1000, jak je uvedeno ve Foleyem, ale 1 ku číslu se 40 nulami). Vzhledem k dalšímu obsahu odstavce mohlo překladatelku trknout, že tady něco nesedí (pokud je to dílo šotkovy, tak se omlouvám).

V nadpisu uvedená *holá krysa krtčí* je doslovný překlad anglického jména *naked mole rat* čili rypoš lysý. Kdyby šlo o nějakou obskuritu, tak budiž. Ale rypoš je zvíře tak slavné a opředené tolika (pravdivými) legendami, že ho žádný student biologie, který prošel základními kurzy etologie, evoluční biologie či behaviorální ekologie, prostě nemůže neznat. Nastávají dvě možnosti: buď byl lektor záškolákem, nebo nestudoval biologii. Uznávám, že setkání s rypošem lysým na katedře jaderné fyziky či teologie je poněkud méně pravděpodobné, ale to není omluva (stejně tak ani záškoláctví).

O stránku dále se z rypoše stává *bezsrstá krysa krtčí*. Název živočicha ale neslouží k prezentaci překladatelo-

vy rozvité slovní zásoby – je prostě jednou dán a basta. Takže třeba bonobo je prostě bonobo a ne *šimpanz trpasličí*, pod *guenonem* se zase skrývá kočkodan.

Zkomolení neunikly ani některé odborné termíny: např. z ekologie společenstev se stala *ekologie komunit* (s. 167), z apomorfií jsou *apomorfy* (s. 106), z uniformizmu zas *uniformitářství* (s. 67).

Nevalná stylistická úroveň překladatelčina projevu spojená s nepochopením odborné stránky textu vede někdy k značně podivným formulacím, např. *lidský mozek je tak mocný, že jsme se coby živočišný druh úplně vymkli ze záměru* (s. 172). Na s. 59 dokonce *šimpanz tluče kladivem*.³⁾ Ach jo...

Antropologové říkají patrilokalita, ne *patrilokálnost* (s. 203) a magdalénien není *magdalén* (jak se uvádí ve Wilsonově *Konsilienci*, viz dále). (Nejen) na to se mohl překladatel podívat sám do naučného slovníku a nemusel s tím obtěžovat lektora, který mohl svůj čas věnovat jiné bohublé činnosti.

V knize je omylů podstatně více, ale za zmínku jistě stojí i pár ukázek z několika dalších překladů.

Colobiny, nebo kolobuské opice?

S druhovými jmény bývají potíže. Spoléhat se na intuici je zrádné. Black-headed gull je racek chechtavý (*Larus ridibundus*) a ne racek černohlavý, jak by se mohlo zdát. Ten se místo toho řekne Mediterranean Gull (*L. melanocephalus*), zatímco doslovný překlad racka chechtavého (Laughing Gull) je zase racek atlantický (*L. atricilla*).⁴⁾ Tak by se dalo pokračovat až do úplné ztráty *způsobivosti* (tentó ohavný termín pro fitness čili reprodukční úspěšnost je kupodivu stále používán s neobyčejnou zavilostí). Kromě toho nemusí *robin* znamenat červenuku, ale i drozda, *oriole* je zase žluva nebo vlhovec – záleží na tom, z které strany Atlantiku text pochází.

Podívejme se třeba na taková *Zvířátka v mé posteli* od Jacquie Durrellové (první manželky G. Durrella). Hned na začátku první kapitoly se autorka ptá *Proboha, co jsou to ary...* Také já se musím ptát: Proboha, co to je *pták se jménem Picathartes z rodiny vran*? Kdyby paní překladatelka nahlédla do slovníku, zjistila by, že *family* je také taxonomická jednotka zvaná čeleď. Kromě toho *Picathartes* je český vranule (hnízdí v jeskynních koloniích v západní Africe) a s vranou má společného pramálo.

Tradičně nešťastný je osud afrických opic gueréz: ve Foleyho knize vystupují převlečeny za *colobiny* a v knížce Jacquie Durrellové se z nich staly *kolobuské opice*. To je poněkud zarážející, poněvadž překladatel je měl mít jisté povědomí o tom, co od uvedeného autora česky vyšlo, a také o kontextu, ze kterého je kniha ... vytržena (v tomto případě). Durrellova kniha *Catch me a colobus* u nás totiž vyšla přímo pod doslovným překladem svého názvu (*Chytňte mi guerézu*) v nákladu sto tisíc výtisků a každý, kdo jen koutkem oka zavadil o řádky napsané Geraldem Durrellem, ji zná.

1) *If Only They Could Talk*, Pan Books, London & Sydney 1978, s. 21.

2) ...*provádět botanické a zoologické opravy v básnickém líčení přírody... je absurdní*, píše Jiří Levý ve svém *Umění překladu* (s. 45, vydání z r. 1983). Ono ovšem záleží na tom, o jaké omyly jde – některé *nesprávnosti básnickovy* mohou vést k narušení toho, co je na překladu nejdůležitější – funkční ekvivalence. Na čtenáře znalého reálií pak takový překlad může v některých případech působit ne básnicky, ale komicky.

3) Anglické *hammer* znamená nejen kladivo, ale cokoliv, čím se dá tlouci – kyj, palice apod.

4) Navíc, jak trefně poznamenala známá ekoložka prof. Rychnovská, *Luční kobylička není totéž co kobylička luční*.

Mémy jako gény?

Další stálíci jsou *páricí systémy* (mating systems). Termín nemá co dělat s pářením. Důležité je, kolik má kdo *partnerů*, proto jde o partnerský nebo párovací systém.

Pro zavedené české termíny není důvod vymýšlet nové ekvivalenty. Pěkně to ilustruje Wilsonova *Konsilience*: mem je zde uváděn jako *mém*. Překladatelky sice citují českou mutaci *Sobeckého genu*, kdyby do něj ale nahlédly, bylo by jim jasné, že mem je kulturní analogie genu a ne „génu“. Stejně tak je místo nadnormální podnět uvedeno *mínořádný stimul* (s. 250). Autorky překladu s jím neznámými termíny žonglují jak s horkými brambory: místo heritability čili dědivosti (tj. podílu geneticky podmíněné variability na celkové variabilitě) si pohrávají s *dědičností* či *dědictvím* (s. 175), partikulární dědičnost je podle nich *částečná* (s. 86)! Mluví dokonce o *vývojevé a genetické evoluci* (s. 107; o termínech viz ještě dále). Kromě toho je Wilsonova kniha prošpikována řadou prapropisných archaizmů jako *mythologický, theologie, atheisté, poesie* apod.

Tradiční školskou chybou jsou americké či britské miliardy a biliony. Přehlížení tohoto rozdílu vede k absurdním tvrzením – lidský mozek je *protkán soustavou stovek biliónů nervových buněk* (s. 110; celé lidské tělo tvoří řádově asi 10 biliónů buněk). *Přírodní vědci* (s. 142) zjistili, že život se vyvíjel *několik biliónů let* (s. 146). Takový nesmysl musí okamžitě zapnout poplašnou sirénu v hlavě každého člověka. Překladatelky si svého omylu mohly všimnout např. na s. 57, kde jsou charakteristiky elektronu uvedeny jak číselně, tak slovně. Dalším zlozvykem je nepřevádění cizích měr a jednotek na české: k čemu je mi sdělení, kolik *čtverečních palců* má mozková kůra (s. 119), nebo že *Einsteinův mozek vážil 2,75 libry* (s. 110)?

A co učebnice?

Obrozenecká produkce novotvarů laickými překladateli je snad do jisté míry pochopitelná, ale je neomluvitelná, jestliže knihu přeložil odborník.⁵⁾ Velmi ilustrativní je v tomto směru učebnice *Etologie* (Dierk Franck). Překladatel Leo Sigmund přehlíží zavedený a výstižný český termín pro *insight learning* (učení vhladem) a překládá ho jako *chovat se rozumně*.⁶⁾ Rozumně se chová i ploštěnka, když je zalezlá v potoce pod kamenem. Je však schopna *pochopit souvislosti a předvídat?*

V uvedené učebnici také rušivé působí nekonzistentní uvádění ekvivalentů, např. pro costs-benefits (tj. výdaje a zisky) jako *výdaje, náklady, resp. prospěch, zisk a užitek* na různých místech v knize. Ze správně přeloženého přeorientovaného chování (s. 45) se o stranu dále stává *predresované chování*. Fitness je překládána jako *způsobnost* (místo *zdatnost*), ve finále knihy dokonce metamorfovala na *působnost!* Takové zmatenosti ztěžují orientaci.⁷⁾

Snahou překladatele by také měla být stručnost: myslím, že *dědičně fixované* je vrozené a *učením získané* je prostě naučené, *výškovým liniím* u nás říkáme vrstevnice (s. 249). Pachově infantidní efekt u myši je efekt

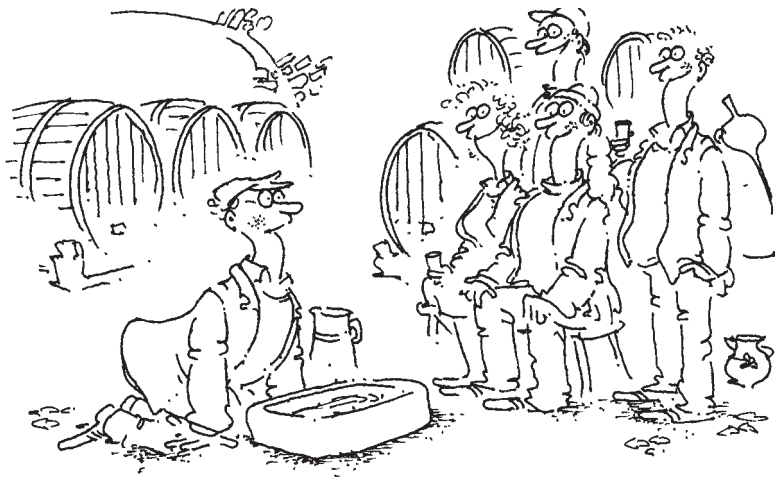
5) To se týká i původní české literatury. Např. *kin selection* je *příbuzenský výběr* a ne *výběr příbuzného* (kterého?), jak se uvádí v *Úvodu do etologie člověka* (s. 178).

6) Totéž se týká home range (domovského okrsku), *zde obytných prostorů!*

7) To se netýká jen těchto termínů. V naší etologické literatuře najdeme pro *fixed action pattern* ekvivalenty jako *dědičně fixované koordinační schéma* (Franck), *fixní motorický projev* (Gaisler: Zoologie obratlovců), *stereotypní pohybový vzorec* nebo *dědičně koordinovaný způsob pohybu* (Lorenz). Milí studenti, upřímnou soustrast... Nebylo by jednodušší zůstat u *konečného chování?* (Tak uvedeno např. v knize Veselovského *Chováme se jako zvířata?*)

8) Někteří čeští etologové možná získali dojem, že si myslím, že Lorenz si ten mizerný překlad zasloužil, neboť vyšel *před rokem 1990*, a proto je to *vetěš*. Není tomu tak. Proč by upozornění na absenci nového mělo znamenat zavrhování starého?

9) Zatím se zdá, že překladatelé se ze všech sil (úspěšně) snaží potvrdit Konvičkovu „paranoidní hypotézu“ o spiknutí anti-sociologické lobby (Vesmír 78, 405, 1999/7).

TĚD VÁM PŘEDVEDU, JAK PIJOU VÍNO ČEŠI!

Bruceové (ne *Bruceův*, s. 158). Překlad *constraints* (omezení) jako *hranic systému* či *systémových tlaků* je nešťastný, stejně jako *žebrání hnízdošů* (snad jde o žadonění mláďat), *žádostiví termíti* (s. 235) či tvrzení, že *intenzita chování varírovala* (s. 93). Místy je text poněkud nejasný (*Pro samičky je důležitější investovat do rozmnožovacích schopností než do sexuálních partnerů*, s. 211), až zavádějící – pro rákosníky jsou prý nejvhodnější teritoria *rákosiny s pozadím ze starých stromů* – tam jsou ale nejvíce parazitováni a predováni. Také není pravda, že konflikt rodič-potomek se týká jen *momentu odstavení mláďat* (s. 228), týká se celého období rodičovské péče. Místo *nepřátelské riziko* (s. 279) by mělo být *riziko predace*. Predátor není totéž co nepřítel!

Překladatel měl také věnovat pozornost seznamu literatury, který je doslovně opsán včetně německých (!) poznámek. *Titel der Originalausgabe* (s. 303, 312) měl být překladatelem uveden místo titulu německého vydání automaticky – vždy je myslím lepší studovat z primárních zdrojů než z překladů do třetího jazyka.

Kvalita *Etologie* je poněkud nevyrovnaná. Na jedné straně učebnici uškodily uvedené nedostatky (včetně neobvykle vysokého počtu překlepů v „latinských“ názvech živočichů a anglických termínech). Na druhé straně je například vysvětlení proximální a ultimální roviny pohledu na chování (s. 147–149) perfektní (je dokonce lepší než v excelentní učebnici *An Introduction to Behavioural Ecology* od Krebs & Daviese – a to už je co říct!). Stejně tak je velkým kladem této publikace uvádění anglických termínů v závorkách. Navíc je učebnice tematicky vyrovnaná – autor (nezodpovědně) uvádí i zbrusu nové (tj. méně než čtvrtstoletí staré) poznatky, dosud neověřené desítkami let přepisování z jedné učebnice do druhé (stejně buřičsky se zachoval i Lorenz ve svých *Základech etologie*: téměř 50 citovaných literárních pramenů je ze sedmdesátých let, kdy kniha vyšla).

To si Lorenz nezasloužil⁹⁾

Kapitola sama pro sebe jsou Lorenzovy nebohé *Základy etologie*, proslavené svým bídným překladem stejných „kvalit“ jako Wilsonova kniha *O lidské přirozenosti*.⁹⁾ V mnohde neuvěřitelně kostrbatém a otrockém překladu se např. píše o *zavedení představy o překřížení pudu a drzury překřížené* (s. 17), o *aktivním uchovávání prostorově orientovaného bytí* (s. 147) či o *silném krátkodobém a zadržovaném pomalu odeznívajícím zvyšování vzrušivosti* (s. 129). Takový paskvil vážně ohrožuje čtenářovo duševní zdraví.

Označení nadnormálního podnětu na s. 113 a 117 jako *nadoptimálního* podnětu je velmi populární protimluv.

Prokousávat se textem, který má vyloženě německou syntax s řadou vedlejších vět vložených (jako je tato), je značně únavné. Nakonec se ještě čtenář doví, že *Samička kanára*

... se s ním pokoušela provádět pohyby stavby (s. 95) nebo že vzrušivost stráclího pohybu odpovídá trofickému stavu koordinujícího jej vřazeného neuronu (s. 92). Na s. 40 se píše o načrtávání tak zvaného průtokového diagramu [...], který ve svých tak zvaných black boxies předvídá funkce... Zavedený ekvivalent je „blokovaný diagram“, proč nepřeložit i „černé skříňky“? (Na s. 205 se to kupodivu podařilo.) Nebo na s. 65: Jako stejně samozřejmé se někomu, kdo stojí mimo, zdá vedle toho, že všichni obratlovci mají hlavu a dvě oči, i to, že mají spodní čelist a pár předních a zadních končetin. Ať se na mě nikdo nezlobí, ale tato věta není česky. Nemohu se ubránit pocitu, že mluvím (a rozumím) jiným jazykem, než který používá překladatel.

Na s. 58 se Lorenz (nebo překladatel?) snaží oddělit živočichy kloakovité (míní se tím chudáci ježury...) od vačnatých a placentálních. Marná snaha – vačnatci mají kloaku také.

Této publikaci (a ani žádné jiné) neprospívá používání různých ekvivalentů pro tentýž termín. Popis infantidy u hulmanů je korunován následujícím sdělením: *Protože děti zbavená samice otěhotní znovu dříve než ty, které vychovávají mláďata, má tak nový tyran lepší šanci uplatnit svůj genom. Tento zvláštní jev byl označen jako egoistický gen* (s. 34). Panebože proč?!?

Perlička na dně

A ještě k odborné literatuře: Na terminologické revizi učebnice *Ekologie* (Begon, Harper & Townsend) se podílely více než tři desítky odborníků, přesto se hned v Úvodu (s. xxiii) setkáváme s nepochopením jednoho ze základních metodologických pojmů – proximálního vysvětlení (viz rámeček). Také ekvivalent pro hojně používaný termín *trade-off* – směna (s. 481) se mi nezdá vhodný, podstatu problému¹⁰⁾ lépe vystihuje výraz *kompromis*, který ostatně někdy používá třeba Dawkins (např. *The Blind Watchmaker, Řeka z ráje*). Tyto detaily nic nemění na jinak vysoké kvalitě překladu.

Temné síly překladatelské

„Elegantním“ řešením překladatelského oříšku je ho jednoduše nepřeložit. V knize *Temné síly přírody* (Lyall Watson) se tak setkáme s *lemmings* a *bowerbirds*. Přitom jak lumiky, tak lemčíky najdeme ve standardním čtyřdílném anglicko-českém slovníku (bohužel v něm také najdeme pod heslem *bee-eater* včelojeda; to doslovně sedí, naneštěstí je *bee-eater* označení pro vluhu).

V této jinak velmi zajímavé knize také autor, ač povoláním mořský biolog, vychází do *pole* (alespoň u nás na východě „deme do fildu“ čili do terénu). Docela mile působí i Jungovy *archeotypy*, evoluční *predadaptace* nebo replikátory, které na sebe vzaly podobu *opakovateli*.

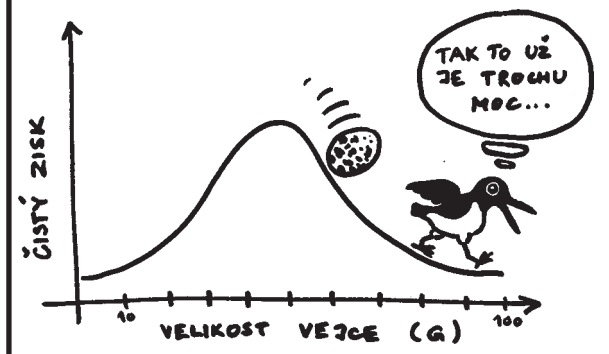
10) Jde o to, že každý organismus má omezené množství času a energie, které může investovat do různých aktivit. Každé rozhodnutí investovat je tedy kompromisem: buď se půjdu najíst, nebo se půjdu množit, nebo uteču predátorovi, ale v plném sprintu před gepardem, který je mi v patách, povečším jen stěží.

PROXIMÁTNÍ A ULTIMÁTNÍ

Každé chování lze vysvětlovat ze dvou základních pohledů, v anglické literatuře označovaných jako *proximate* a *ultimate*. Nerozlišování těchto pohledů (a následný zmatek v odborných diskusích) je kupodivu docela běžné. Výraz *proximate* je v *Ekologii* přeložen jako proximativní s poznámkou, že jde o *přibližné vysvětlení*. Proximální vysvětlení jevu se však týká jeho mechanismu a není přibližné, ale *bezprostřední* – vztahuje se k okamžité, empiricky a experimentálně ověřitelné příčině daného jevu (např. „Špaček Tonda je agresivní, protože má vysokou hladinu testosteronu“). Naopak ultimátní (konečné nebo evoluční) vysvětlení se týká funkční přičinnosti – vlivu na reprodukční úspěšnost, tj. „Tonda zahnal souseda Pepíka, pořádně se nacpal larev tiplic a má dost energie jít na zálety, tj. přilepšit si mimopárovou populaci“. V jistém smyslu je právě toto druhé vysvětlení přibližné – svými evolučními bajkami o vzniku znaku a jeho příspěvku k fitness jedince si můžeme být jisti jen přibližně.

NADOPTIMÁLNÍ PROTILUV – KDYŽ MÉNĚ JE VÍCE

Jako příklad fenoménu nadnormálního podnětu se v *Základech etologie* uvádí bezpočtukrát citovaný pokus s ústříčnými: při možnosti simultánního výběru mezi vlastními vejci a obrovskými atrapami vajec dávají ptáci preference atrapám. Proč? Velké vejce je adaptivní – vylihně se z něj velké mládě, které má větší šanci na přežití. Čím je ale vejce větší, tím víc začínají nad výhodami (zisk v podobě fitness) převažovat nevýhody (tj. výdaje). Ty musíme od zisků odečíst (viz obrázek). Na velkém vajčku se musí dlouho sedět, a navíc značně fyziologicky zatěžuje samici – vyrobit vejce dá pořádnou fušku. Jediná optimální velikost vejce je proto ta, kterou pozorujeme v přírodě – je kompromisem mezi ziskem z velkého vejce a výdaji, které jsou s ním spojeny. (Totéž se týká velikosti snůšky – když do hnízda přidáme vejce, pěstouni odchovávají méně mláďat než z původního menšího počtu vajec.) Atrapa je sice větší než normální přírodní vejce (je tedy nadnormální), není však nadoptimální. Vzhledem ke zvýšeným výdajům a *nezvyšujícím* se ziskům by takové vejce (pokud by ho samička vůbec snesla) bylo naopak *suboptimální*! Nic nemůže být optimálnější než to, co je optimální.

Autor vysvětluje *formy mimikrů* – mimikry je ale nesklonné neutrum. Na s. 144 se dočteme, že *jeden z vězňů... má zvláštní shluk činností v oblasti thalamu*. Od takových výtvorů odchází čtenář v nezavidělném duševním rozložení.

Temné síly omyly přímo perli. Překladatel vládne kouzelnou hůlkou, a tak dokáže i věci dosud vědě neznámé, třeba změnit pacienta pomocí lobotomie *ve zvládnutelnou vegetaci*! A Jiří Levý se spolu se svým *Uměním překladu* obrací v hrobě...

Mnohdy by překladateli pomohl *sedlácký rozum* (s. 20), když na něj zaútočí *netopýří upíří* (s. 77). Tamtéž se píše, že samice hyen jsou *velké, kompetentní a agresivní*. Otázkou zůstává, nakolik byl kompetentní překladatel.

Průvodce bezmyšlenkovitostí moderního překladatele

Překládání předpokládá znalost nejen výchozího, ale i cílového jazyka. To zní jako samozřejmost, ale mnohdy se opravdu nelze ubránit dojmu, že překladatel neumí česky. V tomto směru je skutečným monumentem překladatelské neschopnosti kniha *Jak se věci mají* (autoři Brockman & Matsonová). Není to totiž ani tak *Průvodce myšlenkami moderní vědy* (jak hrdě hlásá název) jako spíš průvodce labyrintem překladatelských omylů, neznaností a prosté lidské hlouposti.

Docela mě fascinuje zjištění, že někdo je schopen překládat text, kterému absolutně nerozumí. „Překladatelka“ Eva Lacinová píše o *hemoglobinu v červených buňkách* (s. 61), *určení genů, odpovědných za vzorkování raných embryí* (s. 63), *elektronech a pozitronech* (s. 196) a domnívá se, že *elementární nářadí je možno pozorovat i u jiných primátů* (s. 20). Teď už také konečně víme, že *Známí protoktisti zahrnují améby-měňavky, eugleny, ciliaty, diatomy, červené mořské řasy a všechny další řasy slizovky a řasohouby* (s. 65) a že organismus ohrožuje, když se *zmnoží otravný plyn* (s. 66) nebo *mikrobi (archebakterie podobné termoplasmě)* (s. 70). Lidé trpící depresí prý mají *porušený noradrenalin* (s. 167). Co si myslet

o duševních pochodech člověka, který napíše: *Replikace tvorů (obzvláště tvorů, jejichž vlastní vnitřní organizace vyžaduje stálé vzorky chování a struktury) může vzniknout pouze v masově vytvořených vesmírech* (s. 202)?

Překladatelka zaměňuje, co se jen zaměnit dá: chlor za chlorid, vajíčko za vejce, páry bází za základní páry, lidoopy za opice, teorii mitochondriální Evy za teorii „Eve“, křížové bratrance a sestřenice za křížící se bratrance a sestřenice (vskutku pikantní), obrázek za obrazec (!), konzervativní za konzervované sekvence DNA, dočteme se i o dvojité závitnici s trojčatý DNA! Malthus napsal *Pojednání o růstu obyvatelstva* (s. 211) a *Genese* obsahuje mnoho příběhů a také dvaapůl verze o tom, jak vznikl vesmír (s. 225)! Lidé mají nezřiznou touhu umístit se na špičce přírodní hromady (s. 76)...

Na frak dostali i autoři jednotlivých esejů: S. J. Gould je genetik v oboru hlemýžďů a S. Jones se při své venkovní práci věnuje genetickému dosahu lidských fosilií na biologickou povahu lidské rasy (s. 104). Chudák P. D. Ward zase předsedá mezinárodnímu grémiu o vyměření za období křídly ve třetihorách – zřejmě předběhl svou dobu (s. 109) a A. Faustová-Sterlingová bádá v oboru *Drosophila* (s. 114). Na s. 69 zjevená *Kingdom Monera* (bakteria) a *Kingdom Fungi* mohou směle konkurovat Lordu Ježtísi Kristovi, kterého už jakýsi překladatel stvořil také (uvádí O. Krijtová v *Pozvání k překladatelské praxi*, s. 68). K překladu byl zřejmě použit počítač automaticky zaměňující slovo za slovo. Obzvláště ironicky pak působí tvrzení v úvodu, podle kterého jsou tyto eseje *jedinečným a bohatým zdrojem poznání. Za takové zprzněné vynikajících myšlenek předních světových myslitelů by si překladatelka zasloužila být penalizována imperativem smrti* (s. 72).¹¹⁾

Umění, nebo karikatura překladu?

To bylo bohužel jen pár ukázek z mnoha potenciálně citovatelných. Jaký z toho plyne závěr? Mrzká úroveň mnoha překladů je odrazem zarážející neschopnosti překladatelů, odpovědných redaktorů a někdy i odborného lektora. Produkce titulů podobných kvalit je ostudou všech zúčastněných.

Na práci překladatele jsou kladeny tři základní požadavky: pochopení předlohy, interpretace předlohy a přestylizování předlohy. Výše uvedené překlady v různé míře neuspěly ani v jedné z těchto podmínek pro vznik dobrého překladu. Mnozí překladatelé se *nezatěžují čtením, uvažováním, natož pak lektorováním, nahlížením do slovníků je zdržuje, a hlavně si bezmezně věří*, svým diletantstvím tak *špatný překladatel neškodí jen čtenáři, ale škodí i autorovi*, jak říká nederlandistka Olga Krijtová.

Za velice podstatným pokládám také následující problém: jako student biologie se mnohdy dovtipím o co jde, když se setkám s *rackem sledčovým* (v Konsilienci) či *škorpióní muchou* (v Temných silách), ale jak poznám, kde končí pravda a kde začíná překladatelovo blouznění v textu o fyzice či chemii?

Kvalita překladu není nepodstatná ani v dalším ohledu. Mnozí daňoví poplatníci by jistě rádi věděli, kde končí jejich peníze. Jednou z mála možností jak se to dovědět je populárněvědecká literatura. K jakému poznání je asi dovede *Průvodce myšlenkami moderní vědy*?

U žádných z uvedených knih neznám originál. A tak se jen můžu dohadovat, kolik dalších nesmyslů by se dalo odhalit, kdyby ho měl člověk po ruce. Za pozoruhodné také pokládám zjištění, že mezi nakladatelství produkuje nekvalitní překlady se zařadila i Academia (Lorenz). A to je opravdu smutné.

Občas se ale naštěstí objeví nějaká ta perlička na dně. O tom, že skutečně kvalitní překlad lze vyrobit i po revoluci 11) Z produkce nakl. Archa znám už jen Dawkinsovu *Řeku z ráje*, která je až na pár *ovocných netopýrů, tenkozubců opačných a racků černohlavých s kamerovým očima* přeložena docela slušně. Další ediční plán Archy ve mně ale vzbuzuje obavy – jestli mají skončit vynikající knížky J. Diamonda, G. C. Williamse nebo S. Jonese jako *Průvodce myšlenkami*, to už je lepší je nepřekládat vůbec.

Kresba © Vladimír Renčín

ZÁKLADNÍ FILOZOFICKOU OTÁZKOU ČLOVĚKA Z KONCE TOHOTO TISÍCILETÍ JE ZDA SMÁT SE, ČI BŘEČET.

luci, svědčí nejen zmíněná *Ekologie*, ale z populárněvědeckých knížek třeba *Jazyk genů* (S. Jones), *O zániku druhů* (D. M. Raup), *Triumf embrya* (L. Wolpert) nebo Wrightovo *Morální zvíře* (i když také zde na čtenáře vybafne něco tak obudného jako *klunatka koptinatá*, s. 53).

Většina překladů ale takové štěstí bohužel neměla. Jak řešit tuto politováníhodnou situaci? Lék je jediný: překladatel musí perfektně ovládat výchozí jazyk i češtinu, musí znát kontext, ze kterého autor a jeho dílo pocházejí, potřebuje se průběžně seznamovat s ostatními autorovými díly a nemůže spoléhat na svou intuici při setkání s neznámým termínem – překlad musí projít odborným recenzním řízením (J. Levý 1983: *Umění překladu*, Z. Kufnerová ad. 1994: *Překládání a čeština*, D. Knittlová 1995: *Teorie překladu*).

A co lidé před člověkem?

Vraťme se ke knize R. Foleyho. Čím je zajímavá? Především je autorův přístup konsilientní: dobře ví, že na otázku, kde jsme se tu vzali a proč jsme takoví, jací jsme, lze odpovědět pouze při doplnění tradičního antropologického pohledu pohledem evolučním. Ukazuje, že v evoluci hominidů šlo o celou sérii adaptivních radiací, o působení obecných evolučních mechanismů v unikátním kontextu. (Čili se dělo to, co se dělo vždycky předtím a co se dále děje všude kolem nás.) V našem konkrétním případě se prostě ukázalo, že je zrovna lepší mít místo velkých zubů velký mozek.

R. Foley dále poukazuje na fakt, že dřívější systematické oddělení člověka od lidoopů byla záležitost ideologického zbožného přání a ne vědeckého přístupu. Zajímavá, a především adekvátní je analýza evoluce znaků (evolučních novinek) na základě výdajů a zisků s nimi spojených. Velice příjemný a přínosný je autorův filozofický nadhled a občas i kapka dobře mířeného humoru.

Čili obsah kvalitní, forma českého překladu už méně. Výše uvedené příklady některých nedostatků této knihy nejsou až tak velké hrůzy – ale to pouze díky tomu, že jiná překladatelská veledíla podsadila lafku proklatě (proklatě!) nízko. Nakonec z toho cambridžský evoluční antropolog ještě vyvázl docela slušně. Avšak ceně knihy (baťovských 298 Kč) by měla odpovídat kvalita zakoupeného zboží, tj. především by překladatel měl mít alespoň elementární znalosti českého jazyka a překlad by si měl také přečíst člověk, který se v daném oboru vyzná. Jinak se uvedení odborného recenzenta v tiráži stává něčím podobným jako inflace nálepek „eko“ a „bio“ – v obou případech máme *pocit*, že si kupujeme něco kvalitního. □